

Danijel Grafenauer

Trije primeri poskusov internacionalizacije »koroškega vprašanja« po drugi svetovni vojni

Izvleček

V prispevku so podani trije primeri poskusov internacionalizacije tako imenovanega »koroškega vprašanja« konec šestdesetih in na začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja. V prvem primeru gre za poskuse ene izmed krovnih političnih organizacij koroških Slovencev, da bi visoki ameriški politik slovenskih korenin vplival na ameriško zunanjo politiko do Republike Avstrije. Druga dva primera predstavljata napore civilne družbe, nevladnih organizacij, ki so povezovala koroške Slovence – pregnance po plebiscitu leta 1920 v osrednji Sloveniji. Obe društvi – Klub koroških Slovencev v Ljubljani in Klub koroških Slovencev v Mariboru – sta vseskozi delovali za vsakršno vzajemnost s Slovenci na Koroškem. Vsi trije primeri so posledica neuresničevanja manjšinskih pravic koroških Slovencev na podlagi več pravnih aktov, najbolj in predvsem 7. člena Pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije. So predvsem rezultat neuspešne jugoslovanske politike na tem področju, ki vse do njenega konca ni zmogla naporov po internacionalizaciji očitnega kršenja členov mednarodne pogodbe.

Ključne besede: koroški Slovenci, Klub koroških Slovencev, ameriški Slovenci, Pogodba o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije, Louis Adamič, John Frank Lausche, Jurij M. Trunk

Three cases of attempts of internationalization of the »Carinthian question« after the World War II

32
33

Abstract

The article discusses three cases of internationalization attempts of the so called »Carinthian question« at the end of 1960s and at the beginning of 1970s. The first case was the attempt of one of the umbrella political organizations of Carinthian Slovenes to persuade a high American statesman of Slovene descent to exert influence upon American foreign policy towards the Republic of Austria. The other two cases represent the efforts of the civil society and non-government organizations that have been connecting Carinthian Slovenes – exiles after the 1920 plebiscite in the Central Slovenia. Both the societies – Association of Carinthian Slovenes in Ljubljana and the Association of Carinthian Slovenes in Maribor have always strived for coexistence with Carinthian Slovenes. All the three cases result from non-implementation of minority rights of Carinthian Slovenes on the basis of several legal acts, and especially Article 7 of the State Treaty for the Re-establishment of an Independent and Democratic Austria. They are above all a result of the inefficient Yugoslav policy in this field, which never managed to internationalize the cases of obvious violation of the international treaty.

Keywords: Carinthian Slovenes, Association of Carinthian Slovenes, American Slovenes, Austrian State Treaty, Louis Adamic, John Frank Lausche, Jurij M. Trunk

1 Uvod

Vprašanje (ne)internacionalizacije »koroškega vprašanja« oziroma (ne)izpolnjevanja 7. člena Pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije, imenovane tudi avstrijska državna pogodba (v nadaljevanju ADP) je eno izmed posebej zanimivih vprašanj v zgodovini pregleda mednarodne politike nekdanje skupne države Jugoslavije in po letu 1991 Republike Slovenije. Zakaj ni Jugoslavija oziroma kasneje Slovenija nikoli uporabila vzvodov, ki so na voljo v ADP glede uresničevanja manjšinskih pravic koroških in štajerskih Slovencev v Avstriji? Kot je nakazano v pričujočem prispevku, je bilo nekaj diplomatskih poizvedovanj, kako bi velike štiri sile ravnale, če bi Jugoslavija oziroma Slovenija zahtevala preverjanje uresničenih pravic, ki jih slovenski narodni skupnosti zagotavlja ADP. Žal velikokrat ostajajo diplomatska prizadevanja neopažena, so slabše dokumentirana in zato raziskovalcem marsikdaj neznan. Zgodovinska in diplomatska literatura na temo avstrijsko-jugoslovanskih oziroma slovenskih odnosov ne prinašata dodatnega vedenja o diplomatskih naporih ene in druge strani, nasploh so ti odnosi slabše raziskani. V prispevku so podani trije primeri poskusov internacionalizacije »koroškega vprašanja«. Prvi primer predoči poskus politične internacionalizacije neuresničevanja 7. člena ADP konec sedemdesetih let dvajsetega stoletja s strani koroških Slovencev. Drugi primer prikaže napore civilne družbe pri prizadevanjih po združitvi slovenskega etničnega ozemlja južne Koroške z matično državo takoj po končani drugi svetovni vojni, tretji pa povezovanje neprostovoljnih »migrantov«/poplebiscitnih beguncev – koroških Slovencev v Sloveniji s koroškim rojakom v Združenih državah Amerike (v nadaljevanju ZDA) v šestdesetih in na začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja. Primeri so, glede na čas in težo posredovanja, zelo različni.

2 Frank Lausche in koroški Slovenci v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja¹

Novembra 1976, med pripravami Avstrije na izvedbo štetja posebne vrste, s katerim je poskušala ugotoviti majhno število koroških Slovencev in s tem posredno zmanjšati uporabo določb 7. člena ADP, se je del koroških Slovencev posredno obrnil na Franka Lauscheta,² uglednega ameriškega politika slovenskih korenin, zveznega senatorja in nekdanjega guvernerja zvezne države Ohio ter župana mesta Cleveland. Ta je poskušal problem koroških Slovencev in pritiske nanje predstaviti nekaterim vodilnim politiku v ZDA, med drugimi tudi takratnima državnima sekretarjema, najprej

osnovno šolstvo, ki ga je uvedla britanska vojaška zasedbena uprava v slovenskem in mešanem delu Koroške. Menil je, da je bila »ta ukinitiv minimalnih dvojezičnih izobraževalnih možnosti uvod v nadaljnjo erozijo manjšinskih pravic«. Omenil je tudi približevanje predvojni avstrijski asimilacijski manjšinski politiki z diskriminatorno prakso zaposlovanja v javnem in zasebnem sektorju, s trgovinsko menjavo in z različnimi drugimi oblikami, ki so na Koroškem dajale prednost prevladujočemu nemškemu političnemu, ekonomskemu in socialnemu vplivu.

Lausche je opozoril tudi na razliko med ravno manjšinskega varstva med Slovenci v Avstriji in Nemci v severni Italiji, »za pravice katerih se je Avstrija tako močno zavzemala«. »Jaz pričakujem za Slovence v Avstriji enake pravice, kot jih je avstrijska vlada uspela zagotoviti nemško-avstrijski manjšini v Italiji,« je zapisal. Menil je, da bi poleg »napredujočega kritičnega trenutka« pri jugoslovanski tranziciji v »čas po Titu«, ko so neodvisnosti Jugoslavije grozili vmešavanje Sovjetske zveze in notranja trenja v sami državi, naraščajoče napetosti s sosednjo Avstrijo pomenile dodatno nevarnost. Lausche je v pismu Vanceu omenil, da mu je njegov predhodnik William Rogers dejal, da bi morala predvsem Jugoslavija kot matična država Slovencev in sopodpisnica ADP imeti skrb in odgovornost za spodbujanje Avstrije k spoštovanju obveznosti iz ADP. »Kot kaže sedaj, Jugoslavija te naloge ni bila sposobna opraviti,« je še zapisal. Rezultat tega so bile, po njegovem mnenju, takratne naraščajoče napetosti. Menil je, da se v tem trenutku potrebuje nekaj drugega. S svojim vplivom naj bi ZDA najprej dosegle, da bi se »politično osnovano in pristransko zasnovano« preštevanje posebne vrste, napovedano za 14. 11. 1976 (prim. Klemenčič in Klemenčič 2008, 101–114), odpovedalo zaradi »napetosti, nezaupanja in zastraševanja«. Omenil je, da so slovenske organizacije na Koroškem že naznanile bojkot preštevanja manjšine, podprla pa ga je tudi Jugoslavija. To zaostreno in eksplozivno ozračje morebitne konfrontacije naj bi ob »pozni uri« pomagale preprečiti prav ZDA. S tem bi pomembno prispevale k umiritvi stanja na Koroškem in v Jugoslaviji. Tako bi ZDA jugoslovanski vladi in njenim prebivalcem pokazale svojo obnovljeno skrb zaradi naraščajoče notranje represije in trenj ter spoštovanja človekovih pravic v Jugoslaviji in zagotavljale njeno nadaljnjo neodvisnost. Na koncu je dodal, da pri tem posredovanju vidi časovno ugodno in zahtevno priložnost za ameriško zunanjo politiko, ki bi tako prevzela predvsem eminentno moralno iniciativa za osnovne pravice »resno ranjene in nemočne manjšine« ter s tem zagotavljala jugoslovansko neodvisnost, ki je bila po njegovem neznan pragmatični cilj ameriške zunanje politike. Kot dodatek je na kratko opisal

najpomembnejše dosežke v svoji politični karieri in jih končal s svojo vlogo govornika za narodne zadeve ameriških Slovencev.³

Vladislav Bevc je domneval, da je opisani odnos predstavljal uradno ameriško politiko glede izpolnjevanja ADP s strani Avstrije. ZDA se torej niso čutile odgovorne spremljati izpolnjevanje ADP, čeprav 35. člen kot možnost ponuja neke vrste mednarodno arbitražo v primeru različnih razlag posameznih členov ADP (prim. Ustavni sistem Republike Avstrije 2000, 223; Bevc 1988b, 1). Kaže, da je Kissinger Lauscheta enostavno ignoriral, morda se mu je zdel problem nevreden njegove pozornosti ali pa z njim ni hotel vznemirjati avstrijskega premierja Kreiskega (Bevc 2008, 16). Februarja 1977 je Lausche pisal Vanceu, ki je medtem nasledil Kissingerja. Spet je opozoril na odnos Republike Avstrije do slovenske narodne skupnosti na Koroškem in na kršitve členov ADP ter opozoril na kršenje človekovih pravic posameznikom iz te skupnosti.⁴ Lausche je prejel vljuden odgovor, v katerem je ameriško zunanje ministrstvo zagovarjalo stališče, da mora biti ta problem rešen med Jugoslavijo in Avstrijo ter da do sedaj ne Jugoslavija ne ZDA pred vodji diplomatske misije na Dunaju, kot to v primeru sporov predvideva 35. člen ADP, problema nista izpostavili. Opozorilo je še, da razpolagajo z informacijami, da se vladi Jugoslavije in Avstrije trudita iskati rešitve na najboljši možen način in v obojestransko zadovoljstvo.⁵ 7. člen ADP predvideva tudi dvojezične napise v krajih, kjer živijo Slovenci. Ob poskusu postavitve dvojezičnih napisov je prišlo leta 1972 do tako imenovane vojne za dvojezične napise in do njihovega podiranja. Leta 1976 se je neko obdobje končalo s sprejetjem Zakona o narodnih skupnostih (Vospornik 1997, 373). Odlok iz leta 1977 je določil dvojezične topografske napise za 81 od okoli 800 krajev na dvojezičnem območju južne Koroške. Tudi ta ukrep ni bil v celoti izpolnjen (Klemenčič 2008, 225–228). Do začetka enaindvajsetega stoletja je stalo 71 dvojezičnih napisov, danes jih, po sprejetju Ustavnega zakona leta 2011, stoji 165.

Lausche ni bil zadovoljen z odgovorom in je v novem pismu ministru Vanceu orisal ozadja nemških aspiracij za zasedbo in ponemčenje slovenskega etničnega ozemlja ter gradnjo mostu do Jadrana. Pozval je k aktivnejši politiki ZDA v tej zadevi in k ukrepanju s pomočjo tihe diplomacije. Opozoril je na nepripravljenost Jugoslavije, da bi spor prenesla pred mednarodni forum. Vzrok je iskal v jugoslovanski notranji politiki ter zadržkih Slovenije in Jugoslavije, če velike štiri sile ne bi razsodile v korist slovenske narodne skupnosti na Koroškem. Opozoril je tudi na vlogo Sovjetske zveze in njene pritiske na Jugoslavijo. Za Avstrijo je v doslednem izpolnjevanju ADP videl priložnost, da konča dolgo obdobje nezaupanja in sovraštva s sosednjo državo ter s tem pokaže svetu svetel primer ravnanja z narodno manjšino celo z ureditvijo, ki bi presejala določbe ADP. Sprememba stališča naj bi

bila za Avstrijo precej preprosta, saj naj bi bili koroški Slovenci »neprecenljiv dragulj v kulturni pestrosti Evrope« z »enim izmed najlepših kulturnih izročil na svetu«. ⁶

Kaže, da vsi ti argumenti in prošnje niso zanimali ameriških politikov in da se je Vanceova administracija bolj zanašala na podatke, ki ji jih je pošiljala avstrijska diplomacija (Bevc 1988, 4). Lausche se je očitno odpovedal nadaljnji korespondenci z ameriškim zunanjim ministrstvom. V tem času pa je Slovenska narodna podporna jednota (Slovene National Benefit Societies) iz mesta Burr Ridge v državi Illinois, ki je predstavljala okoli 70.000 Američanov slovenskih korenin, generalnemu sekretarju Združenih narodov Waldheimu, predsedniku ZDA Carterju, zunanjemu ministru Vanceu in ameriškemu kongresu poslala memorandum o pravicah koroških Slovencev. Bevc ugotavlja, da naj bi se ta memorandum tam tudi »izgubil« (Bevc 1988a; Bevc 1988b, 3).

Očitno pa je bilo vseh posredovanj in protestov o koroških Slovencih sčasoma dovolj in se je ameriško zunanje ministrstvo odločilo za nekaj korakov »tihe diplomacije«; pogovorilo se je z avstrijskim ambasadorjem Karlom Schoberjem. Dobri in prijateljski odnosi med ZDA in Avstrijo ter njena nevtralnost v času »hladne vojne« so bili razlogi za bolj kot ne vljudnostni klic novoimenovanega ambasadorja ob izročitvi avstrijskega darila za ameriško dvestoto obletnico Deklaracije ob neodvisnosti. Ob tem je avstrijski ambasador v pogovoru z namestnikom zunanjega ministra ZDA Warrenom Christopherjem govoril o »nekaterih obtožbah s strani nevladnih virov v ZDA« glede koroških Slovencev (Bevc 2008, 17). Bevc je zapisal, da je gradivo, ki ga je za namestnika ameriškega zunanjega ministra pripravila pisarna za evropske zadeve na zunanjem ministrstvu, kazalo na omejeno in pomanjkljivo poznavanje koroškega problema. Kot je navada v diplomaciji, imajo navodila za Christopherja na koncu skupek vprašanj, skrčenih na želje o nadaljnjem zadovoljivem reševanju tega vprašanja v korist vseh. ⁷

Na avdienci avstrijskega ambasadorja pri namestniku zunanjega ministra Christopherju, 13. aprila 1977, je Schober predstavil darilo Avstrijskega komiteja ob ameriški dvestoti obletnici in avstrijske vlade: ustanovitev dveh oddelkov »avstrijske kulture« na ameriških univerzah (University of Minnesota in Stanford University v Kaliforniji). ⁸ Zanimivo je, da je bil Warren Christopher v tem času član upravnega odbora standfordske univerze, njegov sin pa je bil prav takrat sprejet na to odlično ustanovo (Bevc 2008, 19–20). Bevc dodaja, da je tako avstrijska diplomacija našla prepričljiv način za osvojitve src Američanov, svojo predstavitev in predstavitev svoje kulture. Iz te ustanove so pozneje številni mladi diplomati prihajali na ame-

riško ministrstvo za zunanje zadeve in tako prenašali predstavo o »čudoviti deželi Avstriji« (Bevc 2008, 25).

Kljub temu so okoliščine in diplomatska aktivnost glede koroških Slovencev vodile do nadaljnjih posredovanj, ki jih je leto pozneje opravil kongresnik George Miller iz Kalifornije. Ko je avstrijski ambasador Schober ugotovil, da se Miller s pomočjo kongresnega komiteja za mednarodne odnose zanima za koroške Slovence, se je nemudoma odzval. V pismu Millerju je pojasnjeval avstrijsko dobro voljo in njihovo pripravljenost v tej zadevi ter opisal uradni avstrijski pogled na »koroško vprašanje«. ⁹ Ambasador je pripravil pojasnila za ameriško zunanje ministrstvo in druge, ki jih je problematika zanimala. Informacija je vsebovala način uresničevanja Zakona o narodnih skupinah (Bevc 2008, 20), ki so ga koroški Slovenci razumeli kot sredstvo zmanjševanja že pridobljenih pravic in s katerim so uspeli še za dve tretjini zmanjšati ozemlje, na katerem naj bi ukrepi veljali (prim. Klemenčič in Klemenčič 2008, 133–141).

Podobno pismo je avstrijski ambasador Gabrutsch leta 1978 pisal brazilskemu kardinalu Paulu Evaristu Arnsu v Sao Paulo, ko je ta ob obisku ameriškega predsednika Carterja na tiskovni konferenci primerjal položaj koroških Slovencev v Avstriji s položajem Indijancev v Braziliji, ki jim je prav tako grozilo izumrtje. ¹⁰

Kaže, da je ameriška zunanja politika za nasvete o vprašanju koroških Slovencev, ki jih je naslavljala na avstrijsko vlado, uporabljala bolj zasebne kanale; ta način diplomacije je skrit očem raziskovalcev. Bevc (2008, 26) domneva, da je Avstrija glede vprašanja koroških Slovencev izvajala politiko »upravljanja oz. reševanja zadeve brez rešitve«.

Jasno je, da »real politika« ne predpisuje poti reševanja takih in podobnih problemov. Tako je bilo tudi v primeru Avstrije in njenega uresničevanja 7. člena ADP. Nekatera mnenja govorijo o razpršeni politiki, o nujnosti odnosa z vsemi političnimi dejavniki in predvsem o pragmatičnosti (Jesih 1999, 114).

Po premoru se je Lausche leta 1980, ko so potekale priprave na petindvajsetletnico podpisa ADP, ki naj bi se je udeležil tudi ameriški zunanji minister, ponovno odločil pisati Vanceu. V pismu je pojasnil, da so ga slovenski prijatelji s Koroške prosili za posredovanje pri kratki avdienci dr. Matevža Grilca, predsednika Narodnega sveta koroških Slovencev (NSKS), z ameriškim zunanjim ministrom. Matevž Grilc bi tako lahko Vancea neposredno seznanil s situacijo slovenske manjšine v Avstriji in z njenim stališčem o implementaciji 7. člena ADP. Poudaril je, da slovenska manjšina zahteva vsaj dvojezični šolski sistem, kot je veljal na etnično mešanem ozemlju Koroške med letoma 1945 in 1959. S tem bi Avstrija popravila vsaj

del krivic, ki jih je storila svojim sodeželanom.¹¹ Lausche je pisal tudi novoimenovanemu ameriškemu zunanjemu ministru Edmundu S. Muskieju, ki je medtem nasledil Vancea. Muskie je bil nekdanji Lauschejev sodelavec in prijatelj v ameriškem senatu. Ponovno ga je zaprosil za avdienco svojih koroških prijateljev, »demokratskih voditeljev« manjšine.¹² Iz njegovega kabineta so mu odgovorili, da ministrov naporni urnik ne dopušča, da bi sprejel Grilca. Dodali so, da ADP omogoča osnovno izobraževanje v slovenskem jeziku, da je slovenska gimnazija z okoli petsto dijaki v Celovcu dejansko dovoljena, da petindvajset let po podpisu ADP avstrijska vlada začanja postavljati dvojezične topografske napise in da je slovenska lista na nedavnih volitvah dobila le 1,4 % glasov.¹³ Sledilo je še nekaj pisem v obe smeri. Rezultat je bil, da je Carl T. Clement, politični svetovalec na ameriškem veleposlaništvu na Dunaju, sprejel Matevža Grilca, Karla Smolleja in Filipa Warascha iz NSKS. Pogovori, na katerih so se pogovarjali o trenutnih problemih koroških Slovencev, so vzbudili precej zanimanja in nelagodja pri avstrijskih oblasteh (Bevc 1988b, 3–4).

Čeprav je neuresničevanje 7. člena ADP močno zaznamovalo tudi odnose med Avstrijo in Jugoslavijo, so se kljub temu konec sedemdesetih let dvajsetega stoletja odnosi med državama izboljšali. Točka preobrata je bil skupni sestanek Predsedstva Centralnega komiteja komunistične partije Jugoslavije in predsedstva Socialistične federativne republike Jugoslavije v Karadjordjevu (Vojvodina, Srbija) 19. septembra 1978, ko so poudarili interes Jugoslavije za kooperativno in miroljubno sožitje z vsemi sosedami, predvsem pa, da se je treba v primeru »koroškega spora« obnašati bolj »fleksibilno« (Stergar 1988, 43–50). Jugoslovanski zunanji minister Josip Vrhovec je oktobra 1979 ob uradnem obisku v Avstriji koroškim Slovincem javno svetoval, da imajo najboljše možnosti za rešitev svojega problema v neposrednem dialogu z avstrijskimi oblastmi. Avstrija je bila zelo zadovoljna, da je Jugoslavija vprašanje koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov končno snela s prioritete liste zunanje politike (Bevc 1988a; Bevc 2008, 30–31).

3 Civilna družba in poskusi internacionalizacije »koroškega vprašanja«

Klub koroških Slovencev¹⁴ (v nadaljevanju KKS) s centralo v Ljubljani in podružnicami po Sloveniji, predvsem v Mariboru, je v svojem delovanju po drugi svetovni vojni, ko se je pokazalo, da je vprašanje severne meje odprto, navezal stike s številnimi uglednimi osebnostmi v državi in zunaj nje. V

nadaljevanju sta predstavljena dva primera »prekomorske« korespondence z dvema uglednima Slovincema, ki sta si svoj drugi dom poiskala v ZDA.

3.1 Louis Adamič in Klub koroških Slovencev v Ljubljani

Prvi je bil ugledni rojak Louis Adamič (23. 3. 1898–4. 9. 1951), pisatelj, prevajalec ter javni in politični delavec. Že leta 1913 se je izselil v ZDA, kjer je najprej delal v uredništvu časnika *Glas naroda* v New Yorku, bil prostovoljec v ameriški vojski (1916–1923), nato veliko potoval po Ameriki in se leta 1937 preselil na farmo v Milfordu v državi New York. Ukvarjal se je predvsem s tako imenovano žurnalistično literaturo ali dokumentarno družbenokritično književnostjo, se seznanil z vrsto pomembnih ameriških književnikov in izdal številna dela o problematiki priseljencev v ZDA. V javnem delovanju se je Adamič zavzemal proti nasilni asimilaciji priseljencev in geslu o Ameriki kot talilniku narodov, saj naj bi kulturne posebnosti etničnih skupin bogatile skupno ameriško življenje. Bil je član vodstva organizacije za zaščito interesov priseljenjskih skupin Foreign Language Information Service (FLIS), urejal revije s to tematiko ter pisal članke in brošure o priseljencih. Vodil je tudi Inštitut za etnična vprašanja in se o političnem dogajanju v Ameriki in svetu oglašal z družbenokritičnimi prispevki. Pred drugo svetovno vojno in po njej je obiskal matično domovino, kjer se je zavzemal za pravično ureditev meja nove države in mednarodno uveljavitev socialistične Jugoslavije (Shiffman 2005; Petrič 1981, Enciklopedija Slovenije 1987, 8–9).

Že na prvi seji KKS po drugi svetovni vojni je bil podan predlog, naj se ta za pomoč obrne na rojaka Louisa Adamiča in župnika Jurija Trunka v Ameriki, ki naj bi tam propagirala zahteve o Koroški. Predsednik Julij Felaher je opozoril, da se mora delo kluba, predvsem glede propagande, koordinirati z delom vlade. Verjeli so, da se bo o Koroški kmalu javno razpravljalo.¹⁵ Svoj sklep so uresničili že na XIII. redni letni skupščini januarja 1946, ko so Adamiču poslali pozdrave, mu opisali trenutni položaj na Koroškem in ga prosili za pomoč pri njihovih naporih za doseg pravične meje na Koroškem.¹⁶ Za ponazoritev takratnega vzdušja sledi navedba dela dopisa:

/.../ Koroška Slovenija je še vedno pod tujo peto. Prvi in edini so bili koroški Slovenci v bivšem nemškem rajhu, ki so se z orožjem uprli Hitlerjevim tolпам /.../ Mednarodna reakcija drži svoje roke nad Avstrijo, katere državljani so še koroški Slovenci. Ponavljja se zopet stara igra: /.../ Avstrija hinavsko zatrjuje pred svetom svojo prenovljeno »staro avstrijsko demokracijo«, na

Koroškem pa stari nacistični žandarji in uradniki pod zaščito slepih in v Avstrijo zaljubljenih zasedbenih oblasti izvajajo nad koroškimi Slovenci stari teror izza časa kanclerja Dollfussa, Schuschnigga in gauleiterja Reinerja, iz zasede napadajo voditelje koroških Slovencev in pobijajo Titove borce – domačine. Še vedno je na Koroškem zatrto prosvetno življenje, pod nacisti ukinjene gospodarske zadruge še niso obnovljene. Koroški Slovenci so tega vajeni, zato ne obupujejo. A vedno silneje povzdigujejo svoj klic po svobodi in svojo zahtevo po združitvi s svobodnimi narodi v Zvezni ljudski republiki Jugoslaviji. Usoda koroških Slovencev se bo odločila na prihodnji mirovni konferenci. Avstrijska delegacija se zanaša na obljube zaveznikov in na izid plebiscita iz leta 1920, ki je dal severno od Drave veliko večino za Nemce. Slovenci se opiramo na naš krvavi plebiscit v letih 1941–1945, ko je več kot tisoč koroških Slovencev padlo v borbi proti nacistom na koroških gorah in planinah, ob rekah Dravi in Zilji in ob koroških jezerih, opiramo se na našo staro pravdo izpod Krnskega gradu, kjer je naš kmet brez posredovanja gosposke ustoličeval svojo ljudsko oblast, prepričani, da bi bilo nemoralno in krivično, če bi se Nemci nagradili še za vse nasilje zadnjega stoletja, ko so z vsemi gospodarskimi in političnimi sredstvi izvajali brezobzirno germanizacijo našega prebivalstva, naseljevali nemške koloniste, izseljevali naše kmete, zatrli zadnje ostanke slovenske šole, s čimer se jim je sicer posrečilo, da so razredčili naš živelj, a niso mogli bistveno premakniti naše jezikovne meje. Spoštovani rojak, z zaupanjem se obračamo na Vas, ki gotovo dobro razumete naše težnje in naše težave. Prosimo Vas, da podprete koroške Slovence v njihovem zadnjem boju. Ko boste prebrali priložene publikacije in knjige, ki jih Vam spoštljivo poklanjamo, povejte velikemu ameriškemu narodu, da živi v Alpah slovenski rod s staro kulturo, z najlepšo narodno poezijo, ki je ustvaril pred 1400 leti prvo samostojno državo na demokratski podlagi, ki se že tisoč let bori proti nemškemu Goljatu za svojo svobodo in nikakor noče umreti – sedaj pa še prav ne. Tujega nočemo – svojega ne damo!¹⁷

Poziv je bil objavljen tudi v dnevnem časopisju v Sloveniji.¹⁸ Ker odgovora nanj niso dobili, so Adamiču dopis ponovno poslali. V njem so mu ponovno poročali o razmerah na Koroškem, ki »se še niso mnogo popravile«. Priložili so tri knjige, ki so obravnavale zgodovinski razvoj in metode po-

nemčevanja koroških Slovencev. Na koncu so se podpisali: »koroški Slovenci – begunci iz Koroške«. ¹⁹

3.2 Jurij Trunk in Klub koroških Slovencev v Mariboru

KKS v Mariboru si je od leta 1957²⁰ dopisoval z drugim uglednim koroškim Slovincem, publicistom, duhovnikom in narodnim delavcem Jurijem Trunkom. Jurij Matej Trunk se je 1. 9. 1870 rodil v Bačah. Po študiju bogoslovja v Celovcu je bil posvečen leta 1895; služboval je po različnih župnijah na Koroškem. Kot zaveden Slovenec je doživljal razna šikaniranja in pritiske nemških nacionalistov. Med prvo svetovno vojno je bil zato zaprt, po njej je bil izvedenec jugoslovanske vlade na mirovni konferenci v Parizu in član plebiscitne komisije v Celovcu. Po plebiscitu ga je avstrijska oblast upokojila. Leta 1921 se je izselil v Fuldo v Severni Dakoti, v župnijo nemških izseljencev iz Rusije, in tam služboval do leta 1924. Naslednjih dvaindvajset let je služboval v slovenski etnični župniji v Leadvillu v Koloradu, nato pa se je leta 1946 naselil v San Franciscu, kjer je 11. 3. 1973 v stotretjem letu starosti umrl. ²¹

Zaradi precej pogostih in pristnih stikov z Jurijem Trunkom v ZDA ga je KKS v Mariboru na predlog predsednika kluba Antona Brandnerja na svoji 17. redni seji, ki je potekala 2. 12. 1961, izvolil za svojega častnega člana. Trunk naj bi bil po mnenju članov kluba izredno zaslužen za »ožjo domovino«, prav tako pa je vsa povojna leta ostal v stalnem prijateljskem stiku z mariborskim klubom in njegovimi člani. ²² To so mu tudi sporočili v dopisu z dne 12. 12. 1961 in pojasnili, da so to storili zato, da »se Vam vsaj nekoliko oddolžimo za Vaše velike zasluge na kulturnem in narodnoobrambnem polju. Mnogo ste prispevali s svojimi odličnimi deli v zakladnico slovenske književnosti. Doprinesli ste velike žrtve in veliko ste trpeli za Slovensko Koroško, ki ste jo vsikdar nad vse ljubili, doma in v tujini«. Hkrati mu je predsednik Anton Bradner v imenu vseh 204 članov zaželel obilo zdravja in sreče v novem letu 1962. ²³

Trunk se je za sporočila in pozdrave zahvalil z dopisnico ter spodbujal klub k nadaljnjemu delovanju. Dopisal je še: »Prej ali slej udari German ob Odri. Tedaj morda izgine meja raz Karavank«. ²⁴ KKS v Mariboru mu je na dopisnico odgovoril, da upa, da se bo njegova prerokba uresničila in da bo koroškim Slovincem po tisočletnem suženjstvu zopet posijalo svobodno sonce. ²⁵

Trunku so z občnih zborov kluba redno pošiljali pozdrave, se v njih spominjali njegovih velikih zaslug za koroške Slovence ter mu želeli obilo zdravja in še mnogo let. Tudi časnik Večer se ga je spomnil z lepim zapisom

ob petindevetdesetem jubileju.²⁶ Hkrati so ga seznanjali s trenutnim položajem glede pravic in izpolnjevanja 7. člena ADP s strani Avstrije, ki »daje le počasi in po kapljicah, po drugi strani pa na področju šolstva hoče vzeti več, kakor je dala«, da bi tako dosegla čimprejšnjo germanizacijo slovenskega ozemlja.²⁷

Trunk je odpisal, se zahvalil in dopisal: »Koroška domovina, gola bolečina. Če pade meja na Karavankah – bo! Medtem = Koroška dro!«²⁸

Slika 2: Kopija dopisnice Jurija Trunka Klubu koroških Slovencev v Mariboru

Šk. 45/1-71
REV. GEORGE M. TRUNK
245 LINDEN STREET
SAN FRANCISCO 2, CALIF. 6.4.71.

Dragi Koroški tožaki:
Hvala lepa za prijazno
poročilo o izletu na Koroško. Izbau je življenje. Jaz upam na udar po Bdrri da sem dobit že dosti udarov pod nos! Razne glave smo. DTD Koroška! Napreji! Pozdravljate vestas
J.M. Trunk

Vir: PAM 1759005/6, fond KKS-MB, fotokopija dopisnice J. Trunka KKS-MB z dne 4. 6. 1971.

Prav tako je začel Trunk pošiljati KKS v Mariboru svoje časopisne izrezke (svoje objave v slovenskem časniku *Amerikanski Slovenec*),²⁹ za kar se mu je klub zahvalil in ga prosil, naj jih še naprej pošilja. Poročali so mu tudi o dogodkih na Češkoslovaškem in izrazili nestrinjanje ob takšnem ravnanju Sovjetske zveze, ki naj bi pod krinko rešitelja socializma nasilno uveljavljala svojo voljo.³⁰

3. februarja 1971 je mariborski klub v počastitev stoletnice rojstva v San Franciscu živečega župnika in častnega člana Jurija Trunka priredil »Trunkov večer«. Prireditve so podprla številna mariborska podjetja. Na prireditvi so sodelovali pevski zbor koroških študentov iz Gradca ter številni drugi ugledni znanstveniki in kulturni delavci.³¹ Tajnik in podpredsednik mariborskega kluba je ob jubileju pripravil obsežen elaborat z natančnim popisom Trunkovega življenja in dela.³²

Tudi v svojem zadnjem dopisu se je znal Trunk pošaliti na svoj način, ko je zapisal: »Jaz upam na udar ob reki Odri, da sem dobil že dosti udarcev pod nos...!«³³ Kmalu nato je Trunk oglušel in oslepel ter ni mogel več odgovarjati na dopise mariborskega kluba. Umrli je 11. 3. 1973.

Zaključek

V treh zgoraj opisanih primerih so predstavljena prizadevanja koroških Slovencev v Avstriji in Sloveniji, da bi si v svojem boju za uveljavitev 7. člena ADP poiskali zaveznike med uglednimi ameriškimi politiki s slovenskimi koreninami oziroma v primeru duhovnika Jurija Trunka in pisatelja Louisa Adamiča med slovenskimi izseljenci v ZDA. Kljub vsemu trudu prizadevanja niso obrodila večjih sadov. Neformalna internacionalizacija ni bila posebej uspešna. Kljub temu pa so pomenili opisani napori veliko pri povezovanju koroških Slovencev s slovenskimi izseljenci v ZDA in s poplebiscitnimi begunci v osrednji Sloveniji. Dve opisani zgodbi predstavljata napore KKS v Ljubljani in KKS v Mariboru pri zavzemanju za združitev slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem z matično Slovenijo po drugi svetovni vojni v primeru Louisa Adamiča oziroma v primeru mariborskega kluba in Jurija Trunka napore pri vzdrževanju stikov med koroškimi Slovenci po svetu s tistimi, ki so morali po plebiscitu leta 1920 zapustiti svojo ožjo domovino. Opisane zgodbe predstavljajo neuklonljivo, občudujočo in pomembno vlogo, ki so jo v teh primerih slovenski izseljenci in begunci imeli in imajo v slovenski zgodovini ter je kasneje kulminirala pri osamosvajanju Slovenije (Klemenčič, Kristen, Munda Hirnök, Trebše Štolfa in Stergar 2005).

Opombe

- 1 Več o tem glej Grafenauer 2009c in Grafenauer, 2015.
- 2 Frank John Lausche (14. 11. 1895–21. 4. 1990), pravnik, ameriški politik slovenskih korenin, se je rodil v Clevelandu slovenskim staršem; oče Lojze Lovše je izhajal iz vasi Hinje blizu Žužemberka, mati Francka Milavec pa iz Dvorske vasi blizu Velikih Lašč. Lausche je bil ameriški demokratski politik iz Ohia. V svoji politični karieri je bil župan Clevelanda, dvakrat izvoljen za guvernerja Ohia in dvakrat senator države Ohio (1957–1969). V prvi svetovni vojni je služil v vojaških enotah ZDA. Po vojni je končal pravne študije in postal odvetnik. Med letoma 1932 in 1941 je delal kot sodnik, nakar je bil leta 1941 izvoljen za župana Clevelanda in leta 1944 na mesto guvernerja Ohia, ki ga je s kratko prekinitvijo v letih 1947–1948 obdržal vse do leta 1957, ko je odstopil zaradi izvolitve v ameriški senat eno leto prej. V ameriškem senatu je bil med drugim tudi član odbora za zunanje zadeve. Leta 1969 je končal svojo politično kariero. Veljal je za predstavnika in govornika ameriških Slovencev (Klemenčič 2001; Odenkirk 2005; Vovko 1991; Klemenčič 1995 itd.).
- 3 Pismo Franka Lauscheta dr. Henryju Kissingerju, zunanjemu ministru ZDA, 10. 10. 1976. Glej Bevc 1988.
- 4 Pismo Franka Lauscheta Cyrusu Vanceu, zunanjemu ministru ZDA, 7. 2. 1977. Glej Bevc 1988.
- 5 Pismo zunanjega ministrstva ZDA Franku Lauschetu, 25. 2. 1977. Glej Bevc 1988.
- 6 Pismo Franka Lauscheta Cyrusu Vanceu, 10. 3. 1977. Glej Bevc 1988; Bevc 2008, 16.
- 7 Confidential Memorandum from Arthur A. Hartman, Assistant Secretary of State for European Affairs to Warren Christopher, Deputy Secretary of State, dated 11 April 1977. Glej Bevc 1988.
- 8 Confidential Memorandum of Conversation, Department of State, dated 13 April 1977 and Press Summary, American Embassy, Vienna, 24 January 1977, oboje v Bevc 1988 in Bevc 2008, 18–19. Del tega in preostalih uradnih dokumentov je po zakonu zakrit, saj bi razkritje škodovalo varnosti ZDA.
- 9 Pismo avstrijskega ambasadorja Karla Herberta Schoberja kongresniku Georgu Millerju, 23. 10. 1978. Glej Bevc 1988; Bevc 2008, 20–24.
- 10 »Ameriški predsednik J. Carter bil informiran o koroških Slovencih«, *Naš tednik*, 5. 4. 1979, 1 in 3; Pismo Walterja Gabrutscha, avstrijskega veleposlanika v Braziliji, kardinalu Sao Paula, Paulu Evaristu Arnsu, 11. 5. 1978. Glej Bevc 2008, 22–24.
- 11 Pismo Franka Lauscheta Cyrusu Vanceu, 26. 4. 1980. Glej Bevc 1988.
- 12 Pismo Franka Lauscheta Edmundu S. Muskieju, 6. 5. 1980. Glej Bevc 1988.
- 13 Pismo Ministrstva za zunanje zadeve ZDA Franku Lauschetu, 13. 5. 1980. Glej Bevc 1988.
- 14 Klub so leta 1928 ustanovili koroški Slovenci – poplebiscitni begunci, ki so morali zapustiti ožjo domovino Koroško. Klub si je prizadeval predvsem za kulturno vzajemnost med rojaki to- in onstran meje ter za raznovrstno pomoč koroškim Slovencem. Kluba v Ljubljani in Mariboru, ki še danes delujeta, sta leta 2007 dobila Tischlerjevo nagrado kot priznanje za delo pri vsakršni vzajemnosti

- med koroškimi Slovenci in matično državo. Za več glej Stergar 2003; Grafenauer 2009a in Grafenauer 2009b; Grafenauer, Stergar 2010 itd.
- 15 Arhiv Slovenije (AS) 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Zapisnik 1. seje širšega odbora KKS 24. 11. 1945, 7.
- 16 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Zapisnik XIII. redne letne skupščine KKS, 13. 1. 1946, 14 in dopis KKS št. 21/46 Louisu Adamiču z dne 13. 1. 1946.
- 17 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, dopis KKS št. 21/46 Louisu Adamiču z dne 13. 1. 1946.
- 18 Zborovanje koroških Slovencev v Ljubljani, *Slovenski poročevalec* 13, 16. 1. 1946.
- 19 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, dopis KKS št. 59/46 Louisu Adamiču z dne 28. 4. 1946.
- 20 Pokrajinski arhiv Maribor (PAM) 1759005/3, fond KKS-MB, dopis KKS-MB št. 42/1957 J. Trunku v San Francisco, ZDA z dne 8. 3. 1957.
- 21 Za več glej Bajec 1982, 226–227; Klemenčič 1999; Felaher 1950, 294–305; PAM 1759005/6, fond KKS-MB, Simon Dobernik, Trunkova proslava v Mariboru, 3. 2. 1971, slavnostni govor, 9 strani, itd.
- 22 PAM 1759005/4, fond KKS-MB, Zapisnik 17. redne seje KKS v Mariboru z dne 2. 12. 1961.
- 23 PAM 1759005/4, fond KKS-MB, dopis KKS-MB št. 44/1961 J. Trunku z dne 12. 12. 1961.
- 24 PAM 1759005/5, fond KKS-MB, dopisnica J. Trunka KKS-MB z dne 6. 7. 1966. 46
- 25 PAM 1759005/5, fond KKS-MB, dopis KKS-MB št. 18/2-66 J. Trunku z dne 15. 7. 1966. 47
- 26 Jože Zupančič, Pisatelj Jurij Trunk, slovenski izseljenec – ob 95-letnem jubileju, *Večer*, 9. 2. 1965.
- 27 PAM 1759005/5, fond KKS-MB, dopis KKS-MB št. 24/68 J. Trunku z dne 17. 3. 1968.
- 28 PAM 1759005/5, fond KKS-MB, dopisnica J. Trunka KKS-MB z dne 5. 4. 1968.
- 29 PAM 1759005/5, fond KKS-MB, dopisnica J. Trunka KKS-MB z dne 26. 9. 1968.
- 30 PAM 1759005/5, fond KKS-MB, dopis KKS-MB št. 41/2-68 J. Trunku z dne 21. 10. 1968.
- 31 Kovačič - Natek, 164 in dopis KKS-MB št. 31/1-71 Juriju Trunku z dne 12. 2. 1971.
- 32 Glej PAM 1759005/5, fond KKS-MB, Simon Dobernik, Trunkova proslava v Mariboru, 3. 2. 1971, slavnostni govor, 9 strani.
- 33 PAM 1759005/6, fond KKS-MB, dopisnica J. Trunka KKS-MB z dne 4. 6. 1971.

Literatura in viri

- Bajec, J., 1982. Trunk Jurij Matej. V: *Slovenski biografski leksikon, Trinajsti zvezek Trubar – Vodaine*. SAZU, Ljubljana, 226–227.
- Bevc, V. (ur.), 1988a. *Carinthian Slovenians 1975–1980, United States Department of State, Documents Released under the Freedom of Information Act*. [V. Bevc], San Ramon, California.

- Bevc, V. (ur.), 1988b. *Correspondence of Senator Frank Lausche on Carinthian Slovenians 1976–1980, Documents of the United States Department of State, Released under the Freedom of Information Act*. Synergy Research Institute, San Ramon, California.
- Bevc, V., 2008. *American diplomacy and Carinthian Slovenians*. Synergy Research Institute, San Ramon, California.
- Bohte, B., 1984. Slovenska manjšina v Avstriji in mednarodno pravo. V: J. Liška idr. (ur.) *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. Komunist, Ljubljana; Drava, Celovec, 112–123.
- Enciklopedija Slovenije*, 1 A/Ca. Ljubljana, 1987, 8–9.
- Felaher, J., 1950. Življenjska pot koroškega ljudskega duhovnika Jurija M. Trunka. *Svoboda* 3, 11–12, 294–305.
- Grafenauer, D., 2009a. Julij Felaher, pozabljeni koroški Slovenec. *Koroški koledar 2009*. Celovec, 157–178.
- Grafenauer, D., 2009b. Življenje in delo Julija Felaherja in koroški Slovenci – doktorska disertacija. Univerza v Mariboru, Maribor.
- Grafenauer, D., 2009c. Carinthian Slovenes' Clubs and the Contacts between Carinthian Slovenes and Slovene-American Politicians. V: M. Klemenčič in M. N. Harris (ur.) *European Migrants, Diasporas and Indigenous Ethnic Minorities*. Edizioni Plus, Pisa, 83–103.
- Grafenauer, D., 2015. Stiki koroških Slovencev s Slovenci po svetu. V: *Koroški koledar 2015*, 176–188.
- Grafenauer, D., Stergar, J., 2010. Koroški Slovenci – poplebiscitni begunci v osrednji Sloveniji. V: *Mohorjeva koledar 2011*. Celovec, 68–74.
- Jesih, B., 1999. Parties, elections and the Slovene minority in Austria. V: K. Cordell (ur.) *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*. Routledge, London, New York, 106–116.
- Klemenčič, M., 1995. *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Dolenjska založba, Novo mesto.
- Klemenčič, M., 1999. *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado in v San Franciscu, Kalifornija*. Mohorjeva založba, Celovec, Ljubljana, Dunaj.
- Klemenčič, M., 2001. Lausche, Frank J. (1895–1990): mayor, governor, and U.S. senator – Slovene-American. V: E. R. Barkan (ur.) *Making it in America: A sourcebook on eminent ethnic Americans*. Santa Barbara, California, 192.
- Klemenčič, M., 2008. Territorial Implementation of Article 7 of the Austrian State Treaty, with Special Emphasis on Bilingual Topographical Terminology and Inscriptions in Southern Carinthia. *Slovene Studies* 30, 2, 225–228.
- Klemenčič, M., Klemenčič, V., 2006/07. *Prizadevanja koroških Slovencev za narodnostni obstoj po drugi svetovni vojni (izbrana poglavja)*. Mohorjeva založba, Celovec, Ljubljana, Dunaj.
- Klemenčič, M., Klemenčič, V., 2008. *The Endeavors of Carinthian Slovenes for Their Ethnic Survival with/against Austrian Governments after World War II*, Celovec, Ljubljana, Dunaj, 2008, 101–114.

- Klemenčič, M., Kristen, S., Munda Hirnök, K., Trebše Štolfa, M., Stergar, J., 2005. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, IV. del: Slovenci v zamejstvu in po svetu (Viri št. 20)*. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana.
- Kovačič, A., Natek, J., 1988. *Kronika Kluba koroških Slovencev v Mariboru: 1928–1988*. Klub koroških Slovencev, Maribor.
- Odenkirk, J. E., 2005. *Frank J. Lausche: Ohio's Great Political Maverick*. Orange Frazer Press, Welmington, Ohio.
- Petrič, J., 1981. *Svetovi Louisa Adamiča: ob tridesetletnici smrti*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Shiffman, D., 2005. *Korenine multikulturalizma. Delo Louisa Adamiča (Zbirka Migracije, 8)*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Stergar, J., 1988. Identiteta in manjšina, zavest in odnosi z matico. *Koroški vestnik*, 32, 1, 43–50.
- Stergar, J., 2003. Klub koroških Slovencev v Ljubljani. V: T. Bahovec (ur.) *Eliten und Nationwerdung : die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slovenen = Elite in narodovanje : vloga elit pri narodovanju koroških Slovencev (Unbegrenzte Geschichte, Bd. = zv. 10)*. Klagenfurt; Laibach; Wien: Hermagoras = Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, 2003, 29–83.
- Ustavni sistem Republike Avstrije*, 2000. Knjižna zbirka *Evropske primerjalne študije*. Visokošolsko središče, Koper.
- Vospernik, R., 1997. Slovene minority in Austria. V: B. Synak, T. Wicherkiewicz (ur.) *Language Minorities and Minority Languages in the Changing Europe*. Wydawnictwo uniwersytetu Gdańskiego, Gdansk, 371–375.
- Vovko, A., 1991. Frank J. Lausche: 14. 11. 1895–21. 4. 1990. *Mohorjev koledar 1991*, Celovec, 167–169.

Arhivi

Arhiv Slovenije (AS) 653, fond Kluba koroških Slovencev (KKS)

Fotodokumentacija Dela

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM) 1759005/3, fond Kluba koroških Slovencev v Mariboru (KKS-MB)

Časopisi

Naš tednik (Celovec)

Večer (Maribor)

Slovenski poročevalec (Ljubljana)